

MARCIN WAJDA

Szkoła Główna Handlowa w Warszawie

ZINTEGROWANE INWESTYCJE TERYTORIALNE JAKO INSTRUMENT KREOWANIA WSPÓŁPRACY MIAST WOJEWÓDZKICH I ICH OBSZARÓW FUNKCJONALNYCH

Abstract: Integrated Territorial Investment as an Instrument for Creating Cooperation of Voivodeship Cities and Their Functional Areas. Today's cities tend to "pour out" beyond their administrative boundaries. This phenomenon is related to the settlement of people "from the city" in neighboring municipalities, or taking up jobs in cities by people living in neighboring municipalities. This has been recognized in the European Union, which has introduced appropriate legal instruments for cohesion policy. Integrated Territorial Investments were introduced to the EU cohesion policy for the first time in the 2014-2020 financial perspective. Their goal was to intensify cooperation between cities and their functional areas. Unfortunately, the emerging information about difficulties in implementing ITIs often become the basis for considering this idea ineffective. The purpose of the work is qualitative and quantitative verification of the operation of ITU based on selected data, so that it is possible to answer the question about the validity of the existence of this instrument.

Keywords: Integrated Territorial Investments, regional policy, cohesion policy.

Wstęp

Terytorium w dzisiejszym świecie odgrywa niezwykle ważną rolę w rozwoju społeczno-gospodarczym. W zasadzie można powiedzieć, że wszystko ma wymiar terytorialny. Rozwój gospodarczy, postęp techniczny, rozwój transportu, w szczególności popularyzacja samochodów, czy rozwój technologii komunikacyjnych mają wpływ na organizację ludzi, aktywność ekonomiczną, idee, czy alokację dóbr. Prowadzi to do tworzenia się obszarów współzależnych od siebie społecznie i gospodarczo, które przestają pokrywać się z granicami administracyjnymi. Według OECD problem ten nie dotyczy tylko metropolii, ale również mniejszych miast, wokół których tworzą się obszary funkcjonalne [*Rural-Urban...* 2013: 70].

Jednak współpraca tych dwóch obszarów jest niezwykle ważna. Nie ma możliwości, aby rozwijały się one optymalnie, jeżeli nie współpracują ze sobą. Współpraca taka zazwyczaj jest jednak bardzo trudna. Z jednej strony mamy bogate miasta, z drugiej biedniejsze obszary funkcjonalne. Dodatkowo pozycja polityczna, czy administracyjna miasta jest dużo lepsza niż pozycja obszaru funkcjonalnego. Dostrzegając te różnice Unia Europejska zdecydowała o wdrożeniu Zintegrowanych Inwestycji Terytorialnych (ZIT), które mają się przyczynić do lepszej współpracy miast i obszarów funkcjonalnych.

Zintegrowane Inwestycje Terytorialne zostały wprowadzone do polityki spójności pierwszy raz w perspektywie finansowej 2014-2020. Zgodnie z unijnymi regulacjami: *w przypadku, gdy strategia rozwoju obszarów miejskich bądź inne strategie lub pakt terytorialne [...] wymagają zintegrowanego podejścia obejmującego inwestycje ze środków EFS, EFRR lub Funduszu Spójności w ramach więcej niż jednej osi priorytetowej jednego lub kilku programów operacyjnych, działania mogą być przeprowadzane w postaci zintegrowanych inwestycji terytorialnych*¹. Uszczegółowienie tego zapisu znajduje się w innym unijnym rozporządzeniu, które stanowi: *EFRR wspiera, w ramach programów operacyjnych, zrównoważony rozwój obszarów miejskich poprzez strategie określające zintegrowane działania służące rozwiązywaniu problemów gospodarczych, środowiskowych, klimatycznych, demograficznych i społecznych, jakich doświadczają obszary miejskie, z uwzględnieniem potrzeby wspierania powiązań między obszarami miejskimi i wiejskimi*².

Na poziomie krajowym dokumentem regulującym wdrażanie Zintegrowanych Inwestycji Terytorialnych jest Umowa Partnerstwa. Określa ona w Polsce, że ZITy są obowiązkowe we wszystkich miastach wojewódzkich (stolicach regionów) oraz ich obszarach funkcjonalnych. W związku z powyższym w Polsce powstało 17 obszarów funkcjonalnych dla miast wojewódzkich (liczba jest większa o jeden od liczby regionów, gdyż Zielona Góra i Gorzów Wielkopolski mają dwa odrębne ZITy, Bydgoszcz i Toruń natomiast tworzą jeden ZIT). Głównym źródłem realizacji tego instrumentu są Regionalne Programy Operacyjne, które przeznaczyły ze swojej alokacji nie mniej niż 5% środków na ten cel (ok. 3,8 mld EUR). Dodatkowo ZIT-y w pewnych obszarach mogą być wspierane przez Program Operacyjny Infrastruktura i Środowisko oraz Program Operacyjny Polska Wschodnia (ok. 2,4 mld EUR) [*Sprawozdanie... 2017*]. Ponadto ZITy otrzymały z Programu Operacyjnego Pomoc Techniczna ok. 20 mln EUR na wsparcie administracyjne.

Zintegrowane Inwestycje Terytorialne zostały więc wprowadzone w celu realizacji złożonych projektów finansowanych ze środków polityki spójności, dla których granice administracyjne stanowią przeszkodę w realizacji inwestycji. Wymusiły więc na samorządowcach z miast wojewódzkich oraz obszarów funkcjonalnych

¹ Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1303/2013 z 17 grudnia 2013 r., Art. 36.

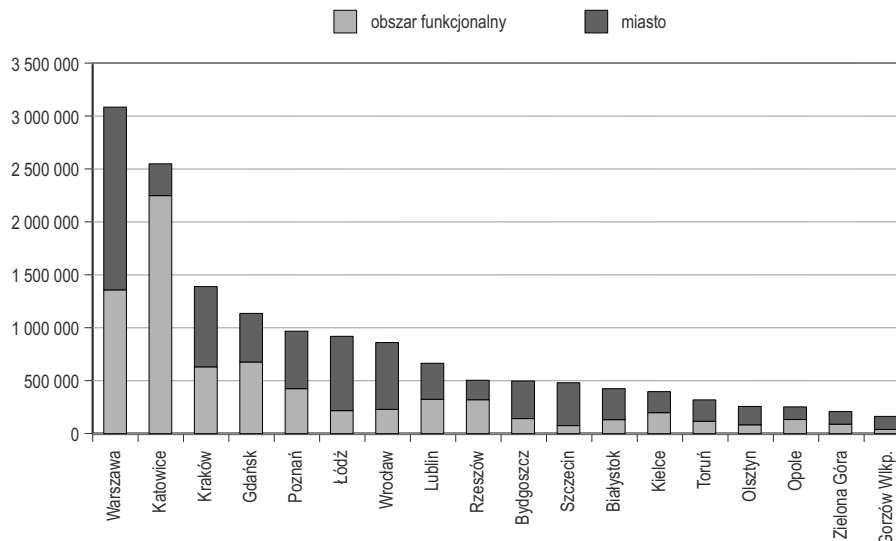
² [*ibidem*, Art. 7].

większą współpracę, której wcześniej w większości przypadków nie było. Instrument ten stał się więc pewną szansą na zbudowanie nowej jakości współpracy na poziomie samorządowym, która wychodziła poza obszar danej gminy. Jednak wolne tempo wdrażania ZIT-ów, słaba organizacja wewnętrzna czy problemy już na etapie uzgadniania strategii rzutują na niską ocenę tego instrumentu w Polsce i Unii Europejskiej. Niezwykle ważna i potrzebna wydaje się więc dyskusja nt. tego instrumentu oraz badania, które pozwolą na obiektywną ocenę tego instrumentu.

Mając powyższe na uwadze w tekście postawiono hipotezę, zgodnie z którą Zintegrowane Inwestycje Terytorialne w Polsce wspierają współpracę pomiędzy miastami wojewódzkimi i ich obszarami funkcjonalnymi. Weryfikacja hipotezy badawczej opiera się na analizie dostępnych danych z lat 2014-2018.

1. Rola miast i obszarów funkcjonalnych w rozwoju regionalnym

Relacje pomiędzy miastem i obszarem funkcjonalnym należy rozpatrywać w różnych aspektach. Według OECD relację tę można analizować w kontekście zależności demograficznych, działalności ekonomicznej i aktywności innowacyjnej, dostarczania usług publicznych, współpracy w obszarach praktycznych ułatwień dla mieszkańców i poprawy środowiska oraz wieloszczeblowej współpracy administracyjnej [Rural-Urban... 2013: 22]. Nieco inne podejście do definicji zależności po-

Ryc. 1. Liczba osób zamieszkująca miasta wojewódzkie w Polsce i ich obszary funkcjonalne [2014 r.]

Źródło: Eurostat [urb_cpopl i urb_lpopl].

między obszarem funkcjonalnym i miastem ma Douglass, który stwierdził, że oba obszary łączą przepływy ludzi, dóbr usług prywatnych i publicznych, kapitału oraz informacji. Z kolei Zonneveld i Stead zauważyli, że obszar funkcjonalny i miasto choć są od siebie niezależne, to jednak łączą kwestie mieszkania, pracy, edukacji, transportu, turystyki i wykorzystania zasobów. Jeszcze inne podejście do obszarów funkcjonalnych prezentują: Tacoli, Pretty, czy Bengs i Schmit-Thome [Saraceto, *The Integrated...*]. Jak więc widać, definicji obszarów funkcjonalnych i ich relacji z miastami jest co najmniej kilka.

Przestrzeń funkcjonalna – oderwana od granic administracyjnych – staje się więc ważnym podmiotem polityki rozwoju miast. Jak zauważył to Markowski, wymiar terytorialny polityki rozwoju powinien dążyć do stworzenia optymalnych warunków współpracy administracji samorządowej, do stymulowania rozwoju [Markowski 2011: 75–96]. W takim też duchu zostały określone cele realizacji Zintegrowanych Inwestycji Terytorialnych w Polsce:

- *promowanie partnerskiego modelu współpracy różnych jednostek administracyjnych na miejskich obszarach funkcjonalnych,*
- *zwiększenie efektywności podejmowanych interwencji poprzez realizację zintegrowanych projektów odpowiadających w sposób kompleksowy na potrzeby i problemy miast i obszarów powiązanych z nimi funkcjonalnie,*
- *zwiększanie wpływu miast i obszarów powiązanych z nimi funkcjonalnie na kształt i sposób realizacji działań wspieranych na ich obszarze w ramach polityki spójności [Umowa Partnerstwa 2017: 229]*

Według danych Organizacji Narodów Zjednoczonych w 2016 r. w miastach żyło 54,5% globalnej populacji. Według szacunków w 2030 r. będzie to już 60% [United Nations 2016]. Miasta stają się coraz ważniejsze nie tylko z punktu widzenia społecznego, ale również gospodarczego, naukowego, czy kulturalnego. Jak już zauważono rozwój miast nie ogranicza się jednak tylko do ich obszarów administracyjnych, dlatego też dzisiejsze miasta mają tendencję do „rozlewania” się daleko poza swoje oficjalne granice. W Polsce doprowadziło to do sytuacji, w której na terenie pięciu obszarów funkcjonalnych żyje więcej mieszkańców niż na terenach miast (ryc. 1). Pokazuje to wyraźnie, że współpraca i koordynacja działań różnych samorządów staje się niezbędna. Bez prawidłowo rozwijających się obszarów funkcjonalnych nie może więc być mowy o optymalnym rozwoju miast. Konieczne staje się podjęcie przez administrację działań o charakterze indywidualnym i kolektywnym, w tym koordynowanie prac, poszukiwanie synergii we własnych działaniach, czy przygotowanie wspólnych projektów z obszaru transportu (np. parkingi P&R, ścieżki rowerowe), gospodarki niskoemisyjnej, czy dostępu do e-usług.

Obszary funkcjonalne zostały w Polsce na stałe umocowane w polityce rozwoju poprzez wpisanie ich do *Koncepcji Zagospodarowania Przestrzennego Kraju 2030* (KPZK). Przed administracją publiczną postawione zostało więc zadanie znalezienia płaszczyzny współpracy dla miast oraz obszarów funkcjonalnych. Jest to istotne co

najmniej z dwóch powodów. Po pierwsze, zamieszkuje je aż 70% populacji Polski. Po drugie, jak uważa prof. Noworól dla dużych ośrodków miejskich nie ma innej alternatywy, jak tylko wielopoziomowa i wielokierunkowa kooperacja [Noworól 2014]. Rozwój polskich miast nie zależy więc dziś tylko od administracji tych miast, ale również od współpracy z ich najbliższym, funkcjonalnym otoczeniem. Ten sam proces obserwujemy w całej Unii Europejskiej.

Jak więc widać z powyższej analizy, współczesne miasta „rozlewają się” poza swoje granice administracyjne. Bez względu na zakres tej zależności, należy stwierdzić, że brak współpracy pomiędzy niezależnymi podmiotami administracyjnymi będzie osłabiał wzrost społeczno-gospodarczy zarówno miasta, jak i jego obszaru funkcjonalnego. W polskiej polityce rozwoju zostało to dostrzeżone relatywnie niedawno. Dopiero od perspektywy finansowej 2014-2020 współpraca taka została zinstytucjonalizowana. Jednak pierwsze efekty wdrażania ZIT-ów w Polsce pozostawiają dużo do życzenia.

2. Wdrażanie Zintegrowanych Inwestycji Terytorialnych w Polsce

Najważniejszym polskim aktem prawnym regulującym wdrażanie Zintegrowanych Inwestycji Terytorialnych jest *Ustawa z 11 lipca 2014 r. o zasadach realizacji programów w zakresie polityki spójności finansowanych w perspektywie finansowej 2014-2020*. W art. 30 określa ona, że: „Warunkami realizacji ZIT są:

- 1) powołanie związku ZIT albo zawarcie umowy lub porozumienia, [...] pomiędzy jednostkami samorządu terytorialnego położonymi na obszarze realizacji ZIT, określonym przez zarząd województwa w regionalnym programie operacyjnym;
- 2) opracowanie [...], strategii ZIT, o której mowa w art. 7 rozporządzenia EFRR i art. 12 rozporządzenia EFS, oraz jej pozytywne zaopiniowanie [...].
- 3) zawarcie porozumienia lub umowy dotyczących realizacji ZIT pomiędzy podmiotami, o których mowa w ust. 4, a właściwą instytucją zarządzającą, zawierających w szczególności zakres powierzonych zadań, obejmujących co najmniej udział podmiotów, o których mowa w ust. 4, w wyborze projektów do dofinansowania przez właściwą instytucję zarządzającą regionalnym programem operacyjnym oraz współpracę z tą instytucją przy przygotowywaniu kryteriów wyboru projektów dla wyodrębnionych działań lub poddziałań służących realizacji ZIT”. Do najważniejszych elementów należy więc zinstytucjonalizowanie współpracy pomiędzy partnerami Zintegrowanych Inwestycji Terytorialnych oraz przygotowanie strategii ZIT.

Choć ostatnia strategia została zaakceptowana przez Ministerstwo Inwestycji i rozwoju w lipcu 2016 r., to już w październiku Ministerstwo – ze względu na niski poziom wydatkowania środków, tj. średnio 4,5% zakontraktowanych środków – zo-

bowiało wszystkie instytucje zarządzające regionalnymi programami operacyjnymi, poza IZ RPO Województwa Opolskiego do przygotowania planów naprawczych [*Sprawozdanie...* 2017: 48].

Założenia przygotowanego planu naprawczego opierały się na powiązaniu efektów osiągniętych przez Zintegrowane Inwestycje Terytorialne z płatnościami MIR na rzecz biur ZIT. Innymi słowy, ustalono że w przypadku nieosiągnięcia zakładanych wartości wskaźników biura nie otrzymają pieniędzy z Programu Operacyjnego Pomoc Techniczna, co powodowałoby groźbę spadku wynagrodzeń, czy nawet redukcji etatów w tych biurach. W planie naprawczym za zadowalające uznano osiągnięcie przez Zintegrowane Inwestycje Terytorialne średniej kontraktacji na poziomie 50% na koniec 2017 r. Plan ten został osiągnięty w większości przypadków. Tylko ZIT Rzeszowa, Szczecina i Katowic nie osiągnęły wymaganego wskaźnika [*ibidem*].

Według danych Ministerstwa Inwestycji i Rozwoju na 31 lipca 2018 r. 11 ZIT-ów nie osiągnęło założonego przez MIR półrocznego celu kontraktacji. Podobnie jak w przypadku kontraktacji, 10 ZIT-ów nie osiągnęło półrocznego celu płatności³. Zaprezentowane dane niewątpliwie świadczą o problemach z wdrażaniem ZIT-ów w Polsce. Zarówno te, jak i opisane wcześniej trudności nie są incydentalne i nie ograniczają się do jakiegokolwiek grupy. Wskazują więc na problem systemowy, który towarzyszył wdrażaniu Zintegrowanych Inwestycji Terytorialnych w Polsce.

W tym miejscu należy jednak zauważyć, że szybkie tempo wydatkowania środków nie musi wcale świadczyć o efektywności danej instytucji, czy systemu. Autorowi bliski jest pogląd, że tempo wydatkowania środków jest wystarczające, jeżeli pozwala na realizację zasady N+3 i nie podlega stopniowaniu na lepszy i gorszy, jeżeli zasada ta została spełniona. W przypadku Zintegrowanych Inwestycji Terytorialnych jest to niezwykle ważne, gdyż pojawiające się problemy nie powinny podważać sensu tego instrumentu. Świadczą one bardziej o złożoności systemu, aniżeli o jego słabości. Zinstytucjonalizowanie ZIT-ów, przygotowanie strategii oraz jej wdrażanie wymaga nauczania się przez wszystkich, również liderów współpracy, która w takim zakresie nigdy nie była realizowana. Analiza ilościowa jest więc niepełną analizą, gdyż nie pozwala na pokazanie słabych i mocnych stron związanych z wdrażaniem Zintegrowanych Inwestycji Terytorialnych w Polsce.

Przeprowadzone badania jakościowe wdrażania ZIT-ów często prowadzą do niejednoznacznych ocen. Z jednej strony potwierdzają, że przeprowadzona w Polsce delimitacja obszarów funkcjonalnych została generalnie dobrze przeprowadzona. Podkreślają jednak co oczywiste, że w kolejnej perspektywie finansowej – co wydaje się oczywiste, ze względu na odstępy czasowe – delimitacja wymagać będzie ponownego przeanalizowania obszarów funkcjonalnych [*Ewaluacja systemu...*: 28]. Z drugiej jednak strony znajdują się również badania prezentujące odmienny pogląd w tej sprawie. Jak zauważają to autorzy raportu „Zarządzanie i współpraca w miejskich

³ Prezentacja MIR nt. *Stanu wdrażania ZIT* [w posiadaniu autora].

obszarach funkcjonalnych”: w niektórych przypadkach jednak obszary współpracy zostały nienaturalnie powiększone w stosunku do delimitacji referencyjnej, co może sugerować koniunkturalne podejście do ZIT-ów – aby jak najwięcej gmin w województwie mogło „załapać się” na finansowanie z tej osi priorytetowej RPO [Janas, Jarczewski 2017: 24]. Nie można więc jednoznacznie stwierdzić, czy obszar ZIT-ów w Polsce został poprawnie określony. Znane są przypadki gmin, które pomimo zainteresowania nie znalazły się w Zintegrowanych Inwestycjach Terytorialnych. Nie musi to to jednak świadczyć o błędnej delimitacji, ale bardziej wskazuje na potrzebę jednorodnego i przejrzystego działania w całej Polsce oraz potrzeby koordynacji tego procesu przez władze centralne.

Przeprowadzone badania w zakresie współpracy również nie pozwalają na wyciągnięcie jednoznacznych wniosków. Z jednej strony wskazują, że połowa ZIT ma trwałe charakter współpracy. Najczęściej taka współpraca widoczna jest w obszarze transportu i zakupów wspólnych, jednak równie często obejmuje ona tylko wybrane gminy obszaru funkcjonalnego i nie jest uznawana przez respondentów za rezultat działania ZIT-u. Jak deklarują przedstawiciele ZIT-ów w tych badaniach szerszej współpracy sprzyjają wcześniejsze doświadczenia. Co ciekawe, aż 80% Zintegrowanych Inwestycji Terytorialnych deklaruje współpracę wykraczającą poza wdrażanie regionalnych programów operacyjnych [ibidem: 38]. Przeciwnie wnioski prezentuje natomiast badanie „Zarządzanie i współpraca w miejskich obszarach funkcjonalnych”: *Wstępna analiza projektów planowanych do realizacji w ramach strategii ZIT dla poszczególnych MOF-ów ośrodków wojewódzkich również nie napawa optymizmem, gdyż zarówno ich potencjał integracyjny, jak i potencjał oddziaływania na cały MOF są z reguły bardzo ograniczone. W przypadku ośrodków, w których struktury współpracy międzysamorządowej nie wykształciły się jeszcze na odpowiednim poziomie, istnieje poważne zagrożenie, że wdrażanie projektów nie będzie przebiegało ani sprawnie, ani efektywnie [ibidem].* Trudno więc jednoznacznie ocenić potencjał do współpracy partnerów, jednak należy bezsprzecznie podkreślić, że taki potencjał został wykreowany poprzez wdrożenie Zintegrowanych Inwestycji Terytorialnych.

Powyższe dane potwierdzają przypuszczenia, że współpraca w obszarach ZIT koncentruje się (a może wręcz ogranicza się w większości przypadków) niestety do realizacji projektów współfinansowanych ze środków unijnych. Choć zjawisko to jest niekorzystne – bo nie wykorzystuje w pełni potencjału tego instrumentu – to należy mieć nadzieję, że z czasem współpraca będzie ewoluować i doprowadzi do szerszego wykorzystywania ZIT-ów. Jeden z aspektów ewolucji powinien dotyczyć partycypacji podmiotów prywatnych. Większy udział przedsiębiorców, przedstawicieli III sektora, uczelni wyższych, itp. pozytywnie przełoży się na współpracę miast i ich obszarów funkcjonalnych. Jednak, jak wskazują badacze współpraca z podmiotami prywatnymi może okazać się bardzo trudna z powodu niskiego poziomu kapitału społecznego w Polsce [Noworól 2013]. Ewolucja Zintegrowanych Inwestycji Terytorialnych powinna jednak próbować poszerzyć ten aspekt.

Wnioski

W pracy postawiono następującą hipotezę badawczą: „Zintegrowane Inwestycje Terytorialne w Polsce wspierają współpracę pomiędzy miastami wojewódzkimi i ich obszarami funkcjonalnymi”. Przeprowadzona analiza pozwala wyciągnąć wniosek, że hipoteza jest prawdziwa, jednak współpraca ta jest ciągle słabo wykorzystywana – zarówno w kontekście zakresu, jak i jakości współpracy.

Wdrożony wehikuł w postaci Zintegrowanych Inwestycji Terytorialnych skoncentrował swoją działalność na obszarze wdrażania funduszy unijnych. Niestety mimo to, tempo wdrażania środków pochodzących z polityki spójności okazało się niewystarczające i zaszła potrzeba przygotowania planów naprawczych. Tak więc uznanie, że ZIT-y skoncentrowały się na początku swojej działalności wyłącznie na jednym obszarze (na tym, dla którego zostały powołane) i dlatego nie rozwinęła się głębsza współpraca nie jest uprawnione, gdyż nie potwierdzają to dane dotyczące wdrażania ich podstawowego zadania. Świadczą one bardziej o problemach w Zintegrowanych Inwestycjach Terytorialnych, aniżeli o priorytetyzacji zadań. Nie oznacza to jednak, że ten instrument jest nieefektywny. Pomimo ciągłych problemów z realizacją planów Ministerstwo Inwestycji i Rozwoju nie informuje już o zagrożonych przez ZIT-y środkach. Oznaczałoby to, że nawet jeżeli tempo wydatkowania mogłoby być większe, to obecnie nie można mieć zastrzeżeń ogólnie do pracy Zintegrowanych Inwestycji Terytorialnych w Polsce. Jednak pierwsza rzetelna i pełna analiza możliwa będzie do przeprowadzenia dopiero w 2019 r. po uzyskaniu danych dotyczących spełnienia zasady N+3 w RPO oraz stanu realizacji „kamieni milowych”, w szczególności w kontekście tych działań/priorytetów, które dedykowane są Zintegrowanym Inwestycjom Terytorialnym.

Bez względu jednak na wynik oceny należy pamiętać, że zgodnie z teorią zinstytucjonalizowana współpraca pomiędzy miastem i obszarem funkcjonalnym jest niezbędna. Doświadczenia ZIT-ów powinny więc być kontynuowane w przyszłym budżecie UE na lata 2021-2027. Oczywiście konieczne jest zapewnienie pełnej ewaluacji tego instrumentu, tak aby ciągle pracować nad jego efektywnością, jednak zakończenie działalności Zintegrowanych Inwestycji Terytorialnych po obecnej perspektywie finansowej odbiłoby się negatywnie w szczególności na współpracy obszarów funkcjonalnych i miast w Polsce. Zintegrowane Inwestycje Terytorialne powinny więc stać się załącznikiem głębszej współpracy pomiędzy interesariuszami.

Literatura

- Ewaluacja systemu realizacji instrumentu ZIT*, [https://www.ewaluacja.gov.pl/media/62252/RK_ewaluacja_ZIT_na_strone.pdf, 06.10.2018]: 28.
- Janas K., Jarczewski W. (red.), 2017, *Zarządzanie i współpraca w miejskich obszarach funkcjonalnych*. Instytut Rozwoju Miast, Kraków.

- Markowski T., 2011, *Dylematy terytorialnego wymiaru w krajowych i regionalnych dokumentach strategicznych*. [w:] *Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego do roku 2020 a strategię rozwoju społeczno-gospodarczego województw*, J. Szlachta, J. Woźniak (red.). Studia KPZK PAN, t. CXXXVII, Warszawa: 75-96.
- Noworól A., 2013, *The Role of Hhybrid Partnerships in the Management of Development*, [http://www.nispa.org/files/conferences/2013/papers/201304101749590.Nowor%C3%B3l-paper_20130405.pdf, 06.10.2018].
- Noworól A., 2014, *Functional Urban Area as the ccity of the Future*. Czasopismo Techniczne Architektura, 1-A.
- Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1303/2013 z 17 grudnia 2013 r. Rural-Urban Partnership: An Integrated Approach of Economic Development*, OECD Publishing 2013.
- Saraceno P. P., *The Integrated Territorial Investment (ITI) as a Tool for Governing the Rural-urban Llinkages: Evidence from Poland*, https://theses.uibn.ru.nl/bitstream/handle/123456789/3802/Saraceno%20Pier_Paolo_1.pdf?sequence=1 [06.10.2018].
- Sprawozdanie z postępów we wdrażaniu Umowy Partnerstwa w 2017 r.*, Ministerstwo Inwestycji i Rozwoju,
- Umowa Partnerstwa*, Ministerstwo Inwestycji i Rozwoju, 2017: 229.
- United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division (2016). *The World's Cities in 2016 – Data Booklet (ST/ESA/ SER.A/392)*.
- Ustawa z 11 lipca 2014 r. o zasadach realizacji programów w zakresie polityki spójności finansowanych w perspektywie finansowej 2014-2020* [Dz.U.2014, poz. 1146].